

RECENZII

Iulian Pah, *Demografie. Repere metodologice*, [Demography. Methodological Landmarks] Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2014, 224 p., ISBN 978-973-109-541-7.

Cartea *Demografie. Repere metodologice* nu este prima lucrare apărută în țara noastră care prezintă metode matematice utilizate în demografie. Au mai fost publicate traduceri (Pressat, 1974) și cărți ale unor autori români (Bulboacă, 2010; Rotariu, 2003, 2009; Roșca, 2007) în care sunt menționate astfel de metode. Ceea ce aduce nou această lucrare este modul de abordare, accentul pus pe formulele de calcul și pe reprezentările grafice, descrierea detaliată a algoritmilor utilizați în demografie, precum și numeroasele exemple, dintre care multe sunt bazate pe date reale.

Absolvent al Facultății de Matematică, cu o bogată experiență în informatică, doctor în sociologie, în prezent conferențiar la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială a Universității „Babeș-Bolyai”, Iulian Pah a reușit să scrie o lucrare clară, ușor de înțeles și deosebit de utilă celor care doresc să aplice metode specifice demografiei.

Cartea se compune din șase capitole.

Primul capitol (*Demografie: prezentare generală*) îl familiarizează pe cititor cu termenii specifici demografiei.

Sunt enunțate, încă de la începutul capitolului, semnificațiile conceptelor cu care se operează în carte:

- *Evenimentul demografic* este „un fapt individual important, a cărui producere modifică efectivul și (sau) structura populației analizate” (p. 2).
- *Fenomenul demografic* reprezintă „legitatea desprinsă din prelucrarea cantitativă a unui număr mare de evenimente demografice de același fel, înregistrate într-o anumită perioadă” (p. 2).
- *Procesul demografic* definește „modificarea sau variația calitativă în timp și spațiu a fenomenelor demografice sub influența unui ansamblu de factori” (p. 3).

Dacă în cazul evenimentului demografic, definiția este asemănătoare cu cea întâlnită în alte lucrări de demografie („unitatea statistică simplă, cazul individual a cărui producere schimbă componența populației din punctul de vedere al efectivului și/sau structurii acesteia”), pentru fenomenul demografic definiția diferă mult de cele din alte lucrări (unde fenomenul demografic este „masa evenimentelor demografice de același fel, înregistrate într-o anumită perioadă de timp”, „aparitia unui eveniment demografic”, „modul de manifestare a unui eveniment demografic” sau „trăsăturile ce se desprind din tratarea statistică a unei mase de evenimente demografice”), iar în ceea ce privește procesul demografic, definiția o particularizează pe cea din alte lucrări („modificarea în timp a fenomenelor demografice sub influența unui ansamblu de factori de natură social-economică, demografică, social-culturală etc.”), prin specificarea faptului că schimbarea este doar calitativă și are loc nu numai în timp, ci și în spațiu¹.

Metodele demografiei sunt descrise, pe scurt, în trei secțiuni, fiecare având ca titlu scopul căruia îi servesc metodele pe care le prezintă:

- *Analiza evenimentelor demografice* – constă în sistematizarea datelor obținute prin observare retrospectivă sau continuă a unor cohorte.

¹ Definițiile notate în paranteze sunt cele găsite mai frecvent în lucrările de demografie. Trebuie menționat că numeroși autori utilizează termenii eveniment demografic, fenomen demografic și proces demografic fără a-i defini și că adesea acești termeni sunt considerați ca sinonimi.

- *Analiza structurilor și a relațiilor lor cu evenimentele demografice* – constă în analiza modului în care efectivul și structura populației sunt influențate de fenomenele demografice.
- *Analiza relației cu variabilele economice* – constă în analiza modului în care diverse variabile economice, sociale și culturale influențează și sunt, la rândul lor, influențate de fenomenele demografice.

Ultima parte a capitolului întâi urmărește evoluția demografiei, de la începuturile sale, fixate în anul 1662, când John Graunt, considerat părintele demografiei ca știință, a scris despre ceea ce azi numim fenomene demografice, și până în secolul al XX-lea.

Este vizibil modul în care, pe tot parcursul dezvoltării sale, demografia s-a servit de matematică. De fapt, chiar cel care a folosit pentru prima dată termenul *demografie*, Achille Guillard (1799–1876), a descris demografia astfel: „În sensul restrâns, [demografia] este cunoașterea matematică a populațiilor, a mișcărilor lor generale, a stării lor fizice, civile, intelectuale și morale. [...] Am putea-o denumi geografia matematică a rasei umane. [...] Ea are principiile sale proprii ca orice altă știință născută din observații pozitive, principii ce se sprijină exclusiv pe legea numerelor mari sau pe calculul probabilităților” (apud Pah, 2014, p. 12).

Capitolul al doilea (*Reprezentări grafice folosite în demografie*) descrie modul în care se construiesc diagrama Lexis și piramida vârstelor.

Mai întâi, sunt definite cele trei forme de exprimare a vârstei (vârsta exactă, vârsta împlinită și vârsta atinsă într-un an) și sunt descriși și exemplificați algoritmi de calcul ai acestora, atât manual, cât și computerizat, în cazul când informațiile se găsesc într-o bază de date Excel. Având în vedere că variabila „vârstă” este folosită în studierea tuturor evenimentelor demografice, poate că ar fi fost bine ca acestea să îi fi fost dedicată o secțiune distinctă în cadrul primului capitol.

Diagrama Lexis ajută la reprezentarea grafică a datelor culese dintr-o populație atunci când interesează timpul din calendar și durata scursă de la un eveniment anterior petrecut în viața indivizilor, numit „eveniment-origine”. Este prezentat detaliat și cu exemplificări modul de construire a diagramei Lexis pentru diverse fenomene demografice.

Piramida vârstelor este un instrument folosit în analiza demografică de aproape 150 de ani, pentru a vizualiza structura unei populații în funcție de sex și de vârstă. În carte este construită piramida vârstelor pentru populația mondială, la 1 ianuarie 2008, și este exemplificat procedeul care trebuie urmat pentru a compara două piramide de vârstă, folosindu-se date statistice referitoare la populația mondială și la populația din România, la 1 ianuarie 2008.

Capitolul al treilea (*Mortalitate*) este dedicat mortalității, fenomen demografic considerat în carte a fi cel mai simplu de analizat, deoarece: este irepetabil; privește o singură persoană; este cel mai puțin influențat de celelalte fenomene demografice; vârsta la deces este, în majoritatea cazurilor, cunoscută; legăturile care se manifestă în cazul mortalității sunt mai stabile față de contextul psihosocial decât în cazul altor fenomene demografice.

Sunt descrise cele două categorii de mărimi relative care se utilizează la analiza mortalității – probabilitățile și ratele – și sunt indicate instrumentele de analiză a mortalității în perspectivă longitudinală și în perspectivă transversală: tabele de mortalitate, indicatori sintetici de intensitate și de calendar. Pentru unii indicatori (de exemplu, pentru speranța de viață) sunt notate și exemplificate mai multe formule, echivalente între ele.

Poate că demonstrațiile incluse în carte pentru a arăta echivalența unor formule sunt obositoare pentru cititorii mai puțin familiarizați cu matematica, însă ele ajută să se înțeleagă de ce, în diverse lucrări, apar pentru același indicator formule diferite.

Capitolul al patrulea (*Nupțialitate. Divorțialitate*) tratează două evenimente demografice legate de familie: căsătoria, care conduce la constituirea familiei, și divorțul, care produce desfacerea familiei.

Spre deosebire de mortalitate, fenomenul nupțialității și cel al divorțialității ridică o serie de dificultăți de analiză: evenimentele care stau la baza lor implică participarea a câte două persoane, sunt repetabile, sunt incerte și sunt influențate de decese și de migrare.

În carte este discutată doar primo-nupțialitatea (nupțialitatea celibatarilor).

La fel ca în cazul mortalității, sunt descrise și exemplificate tabelele și indicatorii care se folosesc în analiza nupțialității și a divorțialității din perspectivă transversală și din perspectivă longitudinală. Un aspect pozitiv este acela că, pentru fiecare fenomen, sunt discutate asemănările și deosebirile dintre instrumentele și metodele de studiere a acestuia și cele folosite pentru celelalte fenomene demografice.

Primo-nupțialitatea este analizată luând în considerare și fenomenul mortalității.

Capitolul al cincilea (*Fertilitate*) tratează evenimentul demografic „nașterea” la femeile aflate la vârsta de a procrea. Deși nașterea implică o femeie și un bărbat capabili să procreze, analiza demografică a fertilității se concentrează pe studierea acestui eveniment doar la femei, din cauza „influenței aproape nesemnificative a contribuției bărbățești asupra fertilității” (p. 152) și a faptului că „perioada fertilă la femei este mai ușor de stabilit decât la bărbați” (p. 152), ea fiind fixată, convențional, între 15 ani și 49 de ani împliniți.

Este descris modul în care se procedează pentru a analiza fertilitatea din perspectivă longitudinală și din perspectivă transversală și se explică de ce, pentru analiza longitudinală a fertilității, nu se construiește o tabelă (instrument specific fenomenelor care nu se repetă, precum decesul sau primo-nupțialitatea), ci un tabel (denumit tabel de fertilitate). La fel ca în cazul primo-nupțialității, studiul fertilității în perspectivă longitudinală se face luând în considerare și mortalitatea.

Sunt prezentate două categorii de indicatori pentru analiza fertilității din perspectivă transversală: generali (rata brută de natalitate, rata generală de fertilitate, rata globală de fertilitate generală) și specifici (rate de fertilitate pe vârste). Modul de calcul este ușor de urmărit, fiind ilustrat cu ajutorul diagramelor Lexis.

Ultimul capitol (*Migrație*) ar fi meritat o tratare mai amplă, având în vedere extensia luată de fenomenul migrației, în ultimii ani, în lume, în general, și în România, în particular.

Nu există încă un acord între țările lumii cu privire la definiția migrației. Conform definiției din *Dictionnaire démographique multilingue* (1971), migrația înseamnă „o mulțime de deplasări având ca efect să transfere reședința celui interesat dintr-un anumit loc de origine sau de plecare, la un anumit loc de destinație sau loc de sosire” (Pah, 2014, p. 203), locurile de plecare și de sosire putând fi în același oraș sau, chiar, în același cartier. Sunt foarte bine analizate în carte diversele variabile care ar trebui avute în vedere pentru a defini migrația: distanța de deplasare, durata de ședere și natura granițelor spațiului de referință traversat.

Spre deosebire de naștere și deces, care afectează volumul unei singure populații, evenimentele imigrare și emigrare modifică efectivele a două populații, întrucât imigrarea (sau intrarea) într-o populație este o emigrare (sau ieșire) dintr-o altă populație.

Metodele descrise pentru celelalte fenomene demografice nu sunt potrivite pentru analiza migrației, din cauza faptului că în cazul migrației este necesară precizarea nu doar a unei perioade și a unei durate, ci și a unui spațiu de referință. Sunt menționate în carte două metode pentru estimarea migrației nete (metoda bilanțului și metoda coeficienților de supraviețuire) și o formulă de calcul pentru determinarea migrației brute. Sunt prezentate exemple, utilizându-se date reale, din România. Și pentru acest fenomen demografic se discută despre analiza din perspectivă longitudinală (dar numai pentru prima migrare) și despre cea din perspectivă transversală.

În capitolul despre migrație, ca o noutate comparativ cu restul capitolelor, este alocat spațiu descrierii unor modele ale fenomenului: modelul gravitațional, modelul Stouffer și modelul Todaro. Sunt modele ușor de înțeles, dar care prezintă o serie de neajunsuri (menționate în carte) și care nu au putut fi testate din cauza lipsei de date.

Bibliografia cuprinde 92 de titluri ale unor lucrări apărute pe parcursul a aproape 350 de ani (între 1662 și 2009).

Cartea scrisă de Iulian Pah este valoroasă, impunându-se, în primul rând, prin logica și claritatea expunerii. Ea este utilă îndeosebi studenților și masteranzilor facultăților de sociologie, care au, uneori, dificultăți la aplicarea formulelor de calcul sau a algoritmilor. O nouă ediție a cărții ar avea de câștigat dacă s-ar adăuga un index al termenilor și dacă figurile ar fi editate color, așa încât să poată fi înțelese mai ușor.

BIBLIOGRAFIE

- Bulboacă, S. (2010). *Introducere în demografie*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Arad. Citită în 15 februarie 2015 la <http://www.scribd.com/doc/83550501/Introduce-Re-in-Demografie-Sorin-Bulboaca#scribd>
- Pressat, R. (1974). *Analiza demografică*. București: Editura Științifică.
- Roșca, D. (2007). *Introducere în sociologia populației și demografie*. București: Editura Fundației România de mâine.
- Rotariu, T. (2003). *Demografie și sociologia populației. Fenomene demografice*. Iași: Polirom.
- Rotariu, T. (2009). *Demografie și sociologia populației. Structuri și procese demografice*. Iași: Polirom

Monica Albu

Florența Lozinsky, Traian Herseni. Sociolog și antropolog, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2012, 220 p., ISBN 978-973-109-370-3.

Astăzi, sociologia cu vârful aisbergului în sondajele de opinie a ajuns mai degrabă o inginerie socială care respinge sintezele teoretice ample cu funcție gnoseologică.

Un demers care vine să ne convingă despre utilitatea sintezelor respinse de ingineria socială este monografia *Traian Herseni. Sociolog și antropolog* a sociologului Florența Lozinsky, cunoscută până în prezent doar prin studii rezultate în urma cercetărilor de teren întreprinse și care au fost publicate în reviste de specialitate.

Reprezentanții sociologiei monografice, cu excepția lui Dimitrie Gusti pentru a cărui viață și operă au redactat o monografie Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu, nu beneficiază decât de reeditarea operei, fișe de dicționar și capitole în lucrări de istoria sociologiei românești.

Lucrarea ce o prezentăm are meritul de a fi prima alcătuire, erudită și obiectivă, despre viața și opera unuia dintre discipolii lui Dimitrie Gusti, care își recunoaște apartenența la școala monografică, dar a cărui operă sociologică și antropologică este și una originală prin scrierile realizate în anii '70.

Studiul monografic pe care îl consemnăm distinge, de fapt, două perioade ale creației științifice a lui Traian Herseni, una ce aparține monografistului Herseni și a doua, aceea care ni-l înfățișează pe Herseni ca sociolog și antropolog.

Biografia lui Herseni este înfățișată în date concentrate, reproduse din amintirile unor monografiști, dar și din puținele mărturii ale sociologului despre sine. Profilul biografic e surprins astfel în ipostazele lui Herseni de sociolog și antropolog de teren, dascăl și mentor. Se relevă și calitatea de secretar de stat în guvernul legionar, când a reușit să-i salveze de la epurare din Universitate pe Tudor Vianu și pe Alexandru Graur. Bibliografia lucrării conține și mărturia unui evreu basarabean, Theodor Madger, ce l-a avut dascăl pe Traian Herseni. Theodor Madger afirmă răspicat că dascălul nu a făcut diferențieri etnice în evaluarea studenților săi, adică nu a amestecat știința cu politica.

În ceea ce privește opera, viziunea propusă de Florența Lozinsky asupra scrierilor, dar și asupra celui care a fost numit „poligraful” școlii monografice, însumează câteva serii și secvențe cum ar fi *Un colaborator prolific al revistelor de cultură*; cât despre opera herseniană, afirmăm că aceasta este analizată prin ceea ce autoarea numește: direcții și configurații, în care pe niveluri teoretice clare ni se comunică faptul că monografia sociologică este „un sistem de gândire”, iar sociologia în spirit gustian ca „știință a realității sociale” este definită și redefinită. Astfel, lucrarea conține un corpus de definiții ale sociologiei, ce se constituie în tot atâtea mărturii despre imaginarul creativ al gândirii sociologice a celui care și-a asumat și sociologia ca „ontologie regională.”

Sigur că demersul din această monografie despre opera herseniană, publicistică, sociologică și antropologică, nu este o mimare a gândirii din operele citate, ci, în spiritul enunțării de direcții și configurații, abordarea este comprehensivă și creativă, cum o dovedește lectura sociologiei pastorale

herseniene din perspectiva sociologiei cunoașterii, o sociologie nu știm de ce evită de programele didactice universitare.

Perspectiva oferită de sociologia cunoașterii îi oferă autoarei posibilitatea să construiască în legătură cu *Probleme de sociologie pastorală* o corelație în gândirea herseniană între materialul fișat în teren și prelucrarea lui comprehensivă. Corelația relevă în gândirea lui Herseni un demers de epistemologie socială, adică de sociologia cunoașterii sociale: „Obiectivul principal al investigațiilor herseniene îl constituie culegerea materialului necesar realizării unei descrieri etnografice a stânelor din Nerej, Fundul Moldovei și Drăguș. Ca tehnică de investigare a realităților sociale vizate de monografiști s-a folosit notarea pe «fișe de teren». Pe baza acestor «fișe» Traian Herseni a redactat lucrarea *Probleme de sociologie pastorală*, considerată o sinteză cât se poate de originală pentru scrierile Școlii. Aceasta se remarcă printr-un veritabil excurs epistemologic, în care cercetarea de teren este convertită într-un discurs științific unic în literatura de specialitate. În fapt, această sinteză reprezintă mai mult decât o simplă etnologie sau o relatare despre viața pastorală din satele cercetate; ea reprezintă un demers de sociologia cunoașterii, ce are ca pretext anchetele de teren realizate prin metoda etnografică” (p. 89).

Epistemologia herseniană implică o cunoaștere empirică a realității și analiza comprehensivă a acestei realități. Sinteza științifică a celor două dimensiuni epistemologice se concretizează în „clarificarea sensului existențial al cunoașterii”.

Lucrarea *Traian Herseni. Sociolog și antropolog* contribuie elegant la sublinierea calității de om de știință a autorului ce oferă și o analiză socio-antropologică a psihologiei românilor. Iar, în analiza „formelor străvechi” de cultură „poporană”, adică a cetelor de feciori din țara Oltului, ne prezintă capodopera sa științifică ce unește într-un singur discurs descrierea etnografică a respectivei realități culturale, interpretarea etnologică într-un spirit erudit a valorilor culturale și spirituale vehiculate de cetele de feciori, peste care construiește o teorie culturală pe temeiurile unui simbolism arhaic. Astfel, el unește în același discurs cele trei componente științifice ale antropologiei culturale: ancheta (etnografică) de teren, monografia etnologică a unei teme și o teorie culturală originală întemeiată pe „arheologie socială”. Aceste componente din *Forme străvechi de cultură poporană. Studiu de paleoetnografie a cetelor de feciori din țara Oltului* se constituie în argumente ce situează gândirea antropologică a lui Traian Herseni la egală distanță de „matricea stilistică” a lui Blaga și teoria arhetipurilor a lui Mircea Eliade.

Traian Herseni a reușit o astfel de situare originală a operei sale prin puterea unei gândiri sintetice, prezentă și în *Tratatul de Sociologie*, construit prin unificarea a două paradigme: evoluționismul multiliniar și funcționalismul sistemic.

Nu putem încheia aceste note la o lucrare ea însăși originală fără a menționa proiectul științific al lui Herseni, acela ca instituțiile academice românești să elaboreze pentru lumea românească următoarea serie de opere științifice: Atlas etnografic, Atlas istoric, Atlas lingvistic, Atlas antropologic, Atlas demografic, Atlas sociologic.

Prin toate cele semnalate, lucrarea *Traian Herseni. Sociolog și antropolog* aduce în prim plan o viață și o operă academică de excepție pentru sociologia românească și poate fi un îndemn clar pentru alte încercări similare.

Traian Vedinaș

Shafique Keshavjee, Prințesa și profetul. Poveste despre globalizare, București, Edit. Nemira, 2012, 296 p. ISBN: 978-606-579-376-7.

Scrierile lui Shafique Keshavjee sunt povești despre lucruri serioase. După *Regele, înțeleptul și bufonul*, o poveste-tratat de istoria religiilor, autorul revine cu o nouă provocare. *Prințesa și profetul. Poveste despre globalizare* este, dincolo de poveste, o pledoarie pentru implicarea noastră în viața cetății. Shafique Keshavjee este specializat în istoria comparată a religiilor, iar teza lui de doctorat

(*Mircea Eliade et la coïncidence des opposés ou L'existence en duel*) a primit premiul Societății Academice din Vaud (Elveția) „pentru un studiu de excelență dedicat gândirii lui Mircea Eliade”. De unde și predilecția lui pentru poveștile cu tâlc și note științifice.

În povestea de față, despre globalizare, se împletesc mai multe planuri ale aceleiași realități numite Lume: sărăcia, violența, imoralitatea – pe de o parte – și bogăția, blândețea și moralitatea – pe de altă parte.

Încercarea de a găsi calea către o conștiință nouă este leitmotivul cărții. Iar responsabilitatea este cuvântul cheie, care motivează și oferă sens.

Povestea lui Shafique Keshavjee „se petrece la Mumbai (Bombay), unde bogăția extremă se întâlnește cu mizeria cea mai insuportabilă”. Însă, cum bine conchide autorul, „s-ar fi putut petrece în oricare metropolă a lumii, fiecare devenind o imagine concentrată a realității și a transformării satului nostru global” (p. 10).

Personajele povestirii lui Keshavjee pun probleme importante și încearcă o privire din afară asupra gravelor probleme la care sunt martori. Mary, tână corporatistă englezoaică, descoperă o Indie a contrastelor majore. Sufletul ei de occidental mult prea școlit este suprasaturat de nou: spiritualitatea Indiei o șochează de-a dreptul; mizeria și sărăcia îi dau un sentiment de milă profundă față de acei oameni; violența și prostituția o înspăimântă. Toate sunt diferite de lumea din care vine, iar legile par să se contrazică unele pe celelalte, haosul stăpânind peste toate aspectele mult prea coloratei existențe a imensei metropole indiene.

De cealaltă parte se află Joseph, un propagator de idei, un profet contemporan. Își plictisește prietenii cu discursuri motivaționale, spirituale, înălțătoare. Sintetizează religiile și oferă o imagine sincretică proprie, care-i conferă statutul de „sfânt” al zilelor noastre. La el, frontierele sunt volatile, iar competiția în continuă creștere. Raporturile bogați – săraci nu mai sunt ce au fost înainte de epoca globalizării; lumea însăși pare diferită, inumană chiar. Iar întrebările se nasc din fiecare cuvânt rostit.

O nouă orânduire răzbate din paginile poveștii lui Shafique Keshavjee. În satul globalizat se poate observa o schimbare, iar adaptarea la această schimbare este dificilă și scandaloasă. Personajele fac cu greu față acestei lumi noi, diferite.

Concluzia este că... nu avem o concluzie, ci mai multe. Fiecare religie este o cale către Dumnezeu. Fiecare încercare te duce undeva. Sărăcia și violența sunt parte a vieții. Lumea e împărțită în învingători și învinși. Toate lucrurile se întâmplă la fel, peste tot. Sunt diferite doar percepția noastră despre ele și modul de raportare la o cultură sau alta.

Dincolo de povestea iscusit spusă, *Prințesa și profetul* are meritul de a oferi un spațiu de dialog; iar în final ne ajută să înțelegem că Lumea e frumoasă tocmai pentru că e văzută altfel de fiecare dintre noi și pentru că noi, oamenii, suntem atât de diferiți. Deși povestea este dureroasă către final, are și unele accente de speranță. A trăi sau nu într-o lume globalizată e alegerea noastră, a fiecăruia dintre noi. Iar schimbarea ne privește direct.

Mihaela Gligor

Marta Petreu, *Biblioteci în aer liber*, Iași, Edit. Polirom, 2014, 368 p. ISBN: 978-973-46-4140-6.

Biblioteci în aer liber – culegerea de publicistică a Martei Petreu, apărută la Edit. Polirom în 2014 – este o colecție de eseuri și amintiri, o incursiune în operele multor autori importanți ai literaturii române și universale, o întâlnire cu prieteni dragi autoarei sau cărți care i-au stârnit interesul. Volumul împrumută titlul unei rubrici din revista „Apostrof” și ne oferă mai multe tipuri de întâlniri surprinzătoare cu autoarea. Este o scriere frumoasă, ce îmbină exigența criticului literar cu veșnicile întrebări ale istoricului filosofiei sau cu respectul și dragostea față de un anume autor.

„Uneori, destul de des, visez biblioteci. Cărți în legături vechi, chihlimbarii, alinate frumos în rafturi de lemn la rândul lor chihlimbarii”, mărturisește Marta Petreu. Și în această Bibliotecă în aer liber, cu „rafturile înalte până la cer”, sunt „cărți, hărți, sunt multe rafturi cu suluri de hărți vechi,

mari, colorate, pe care le desfășor și le privesc ca pe niște pânze pictate: le citesc”. O parte dintre sutele de volume citite și recenzate în ultimii ani de Marta Petreu sunt reunite aici.

Întâlnim autori precum Matei Călinescu și Norman Manea, Valeriu Anania, Alexandru Vona, întreaga generație 1927, o parte dintre poeții și literații Clujului, dar și personalități contemporane precum Nicolae Manolescu, Horia-Roman Patapievici, Marco Cugno, Moshe Idel, Ileana Mălăncioiu, Andrei Marga, Gabriela Adameșteanu, Ruxandra Cesereanu, Ion Vianu, Ovidiu Pecican și alții la fel de importanți.

Prima parte a volumului (cea mai extinsă, de altfel) poartă titlul *Oameni și cărți*. Conține, mai ales, portrete ale autorilor și personajelor care i-au fost autoarei modele și la care s-a reîntors de multe ori de-a lungul anilor. Sunt materiale scrise la momente diferite și pot fi observate și mici repetiții. Însă toate oferă detalii spectaculoase și clare. Și, mai ales, personale: „L-am iubit și îl iubesc pe Alexandru Vona, căci iubirea nu moare cu moartea celui iubit, ci numai deodată cu moartea celui care iubește” (p. 107).

Cărți este titlul celei de-a doua secțiuni a volumului și atrage atenția asupra unora dintre cele mai importante apariții editoriale ale ultimilor ani. Autori precum Ion Vianu, Ruxandra Cesereanu, Moshe Idel, Edgar Reichmann, Ovidiu Pecican, Dora Pavel sau Dumitru Țepeneag își dau întâlnire aici. Sunt cronici exemplare ale unor cărți ce au schimbat percepțiile despre un subiect sau altul.

În secțiunea a treia a volumului, intitulată *Teze neterminate*, Marta Petreu adună o serie de note și fragmente ideatice care, cu siguranță, vor fi dezvoltate ulterior: este vorba, în special, despre autorul și personajul, deopotrivă, Nae Ionescu; despre Cluj; despre vise, împlinite sau în curs de a fi împlinite: „Jos în vale, vine cine vrea, rămâne cine poate. Sus, în deal, în paradisul verighetelor și al mierlelor, ajunge cine moare” (p. 302).

Ultima parte conține o comunicare din 2010, despre Nae Ionescu și Mihail Sebastian, prilejuită – la acea vreme – de apariția volumului *Diavolul și ucenicul săi*: Nae Ionescu – Mihail Sebastian. Este, în realitate, un răspuns la polemica iscată pe marginea volumului, o luare de poziție în cunoștință de cauză și o apărare a ideilor susținute acolo.

Scrierea este lejeră, adecvată – de fiecare dată – subiectului cărții recenzate sau personalității celui avut în vedere. *Biblioteci în aer liber* este o carte pentru cei care iubesc cărțile și personajele lor. O carte pentru cei care își doresc o incursiune sinceră și de calitate în universul literaturii române. De altfel, dorința de a ajunge la cititorii de toate vârstele și categoriile sociale este scopul declarat al acestui volum: „Mi-ar plăcea să pot pune pe coperta cărților mele: interzis criticilor literari, carte pentru doctori, ingineri, profesori, învățători, frizeri, tâmplari, strungari și țărani. Ar fi și o formă de cinste din partea mea, pentru că de fapt la acești cititori aș vrea să ajung. Câteodată, miraculos, am ajuns” (p. 320). Prin volumul de față se întâmplă, poate mai mult decât în alte cazuri, acest lucru.

Mihaela Gligor

Andrei Oișteanu, *Religie, politică și mit. Texte despre Mircea Eliade și Ioan Petru Culianu*, ediția a II-a revăzută, adăugită și ilustrată, Iași, Edit. Polirom, 2014, 432 p. ISBN: 978-973-46-4806-1.

Pentru cei care se ocupă de subiectul Mircea Eliade, orice apariție editorială dedicată (și) acestuia este binevenită. Cu atât mai mult cu cât e semnată de autori cu experiență și expertiză în domeniu. Dintre multele astfel de apariții ale anului 2014 ne-a atras atenția, datorită profesionalismului și surselor sale, ediția a II-a a volumului *Religie, politică și mit. Texte despre Mircea Eliade și Ioan Petru Culianu*, apărut în Seria de autor Andrei Oișteanu, la Edit. Polirom.

Cunoșteam cartea încă de la prima ediție, publicată în 2007, cu ocazia Centenarului Eliade. Salutăm atunci apariția ei și prevedeam o bună primire și receptare. Ne bucurăm cu atât mai mult de această a II-a ediție, revăzută, adăugită și ilustrată. Volumul cuprinde studii, articole și eseuri scrise între anii 1984–2014, unele inedite, despre viața, opera și relațiile dintre Eliade și Culianu, dar și despre felul în care „întâlnirea” cu cei doi i-a schimbat, lui Andrei Oișteanu, viața.

În scrierea materialelor ce alcătuiesc volumul de față, Andrei Oișteanu evită tipul de abordare apologetică. Nu-i așază pe cei doi istorici ai religiilor pe un pedestal, ci îi coboară (și) printre nespecialiști, la nivelul cititorului obișnuit, dornic să cunoască dedesubturile unei prietenii deosebite și să învețe, astfel, să recunoască anumite instanțe ale sacralului. Mircea Eliade și Ioan Petru Culianu, așa cum i-a cunoscut Andrei Oișteanu, sunt oameni ca și noi, cu viciile și virtuțile lor.

Subiecte precum apropierea de legionarism a lui Eliade, experiențele avute în India (inclusiv cele narcotice sau tantrice) sau Portugalia, polemicele politice sau științifice cu diferiți prieteni sau autori; relația lui Eliade cu studenții săi favoriți și modul în care s-a implicat în dezvoltarea lor intelectuală și în ghidarea lor în domeniul istoriei religiilor; prietenia și parteneriatul științific dintre Eliade și Culianu (deosebita relație Maestru-Discipol pe care au avut-o), inclusiv despărțirea lor (mai întâi ideatică, iar mai apoi pricinuită de moartea lui Eliade); implicarea lui Ioan Petru Culianu în politică la începutul anilor 90 și asasinarea lui în 1991, precum și simbolismul acestui gest de neînțeles, alături de alte subiecte la fel de importante sunt abordate de Andrei Oișteanu în paginile acestei a doua ediții a unei cărți indispensabile pentru cei care vor să știe cine au fost, cu adevărat, Eliade și Culianu.

De asemenea, volumul oferă o importantă componentă personală reprezentată de corespondența purtată de Andrei Oișteanu cu cei doi istorici ai religiilor și de dezvoltări legate de încercarea, nereușită, a agenților securității de a-l trimite pe Oișteanu ca „agent de influență” pe lângă Eliade.

Correspondența cu cei doi, publicată aici integral, este extrem de importantă și conferă volumului o valoare deosebită. Avem de-a face nu doar cu o atitudine admirativă subliniată, din partea lui Andrei Oișteanu, dar și cu completări și sugestii colegiale care s-au materializat în cercetări asumate, mature și pertinente. Admirația și prietenia lui Andrei Oișteanu cu cei doi a fost baza pentru o dezvoltare ideatică proprie. Sugestiile și comentariile venite din partea corespondenților săi i-au oferit încredere în sine și l-au ajutat să își găsească locul între cei mai importanți specialiști români în domeniu. Iar volumul de față confirmă, dacă mai era cazul, acribia și seriozitatea autorului său.

De altfel, după cum Andrei Oișteanu ne mărturisește, „În multe dintre textele din acest volum am urmărit modul brutal și tragic în care, în feluri diferite, politica a irupt în destinul celor doi istorici ai religiilor. Lui Mircea Eliade (un teoretician al «terorii istoriei» și al «boicotării» ei), politicul i-a marcat viața. Lui I.P. Culianu, i-a marcat moartea. Față de cel dintâi m-am raportat ca discipol. Față de cel de-al doilea, ca prieten și coleg de generație. Dedic această carte memoriei lor.”

Dezbateră din jurul celor doi va continua, suntem siguri, cu noi și captivante scrieri. Însă la fel de siguri suntem că acest volum al lui Andrei Oișteanu va fi printre cele mai citate. Iar meritul îi revine, în întregime, autorului său, care a știut să ne aducă atât de aproape două personalități deosebite, doi creatori care și-au pus amprenta asupra unui domeniu fascinant: istoria religiilor.

Mihaela Gligor

Mihai Pascaru, *Glocalizare românească. Impactul comunitar al proiectului Roșia Montană Gold Corporation*, Cluj-Napoca, Edit. Limes, 2013, 204 p., ISBN: 978-973-726-825-9.

Profesorul Mihai Pascaru revine în peisajul literaturii de specialitate cu o nouă lucrare de factură sociologică, *Glocalizare românească*, lucrare care ilustrează consecvența sa în ceea ce privește investigațiile bibliografice și de teren dintr-un spațiu rural specific: comunitățile rurale din Munții Apuseni.

Privită în întregul ei, această lucrare reprezintă o continuare a unui demers anterior, din 2007, materializat în volumul *Habitatul risipit de globalizare. Impactul psiho-social și rezidențial al proiectului Roșia Montană Gold Corporation*, în fapt, o scriere-pilot pentru actuala sinteză, ce se distinge prin două dimensiuni – teoretică și metodologică – ale sincronizării sociologiei românești la sociologia occidentală. O sincronizare teoretică, în sensul că sociologia noastră abordează o temă de maximă actualitate mondială: globalizarea și efectele ei asupra realităților locale și comunitare, o temă puțin

abordată în sociologia românească contemporană. Apoi, sub aspect metodologic, autorul și-a produs datele pentru discursul globalizării de la Roșia Montană în aceea direcție a cercetării sociologice teoretizată de Udo Kelle, numită „integrarea metodologică calitativă și cantitativă”, cu efecte majore asupra discursului din *Glocalizarea românească*, un discurs nuanțat prin calitativism și proiectat în comprehensiv, prin integrarea calitativului în cantitativ.

Pentru început, reținem sublinierea făcută de autor privind modul în care lucrarea actuală continuă problematica din *Habitatul risipit de globalizare*: „Lucrarea de față reia o mare parte dintre datele, analizele și informațiile prezentate în *Habitatul risipit de globalizare*, dar perspectiva de abordare schimbată și plusul de cunoaștere cumulat în timp ne-au determinat la propunerea unui nou titlu, mai ales că nu mai este vorba doar de o simplă ediție revizuită și adăugită a volumului amintit, ci de o regândire și extindere importantă a temei” (p. 5).

Lucrarea este structurată în cinci capitole, dintre care primul este dedicat noțiunilor de globalizare și localizare, ca fațete ce surprind cel mai bine fenomenul de glocalizare, pe care autorul îl aduce în atenția publicului interesat de noile realități științifice. În discursul teoretic al lucrării, autorul oscilează între termenul anglo-saxon de „globalizare” și cel francofon de „mondializare” (utilizat de el într-o măsură mult mai mică), pentru a descrie fenomenul de glocalizare.

În bibliografia relativă la globalizare, Mihai Pascaru remarcă existența unor „dificultăți teoretice generate de noțiunea de globalizare”, oprindu-se în cele din urmă la un aspect esențial, cel al raportului „dintre globalizare și localism”, concretizat în sinteza celor două noțiuni, în ceea ce sociologii numesc deja „glocalizare”, concept ce este „avut în vedere cu multiplele lui înțelesuri, dimensiuni și practici recente” (p. 8). De asemenea, se sugerează că „fenomenul glocalizării” ar trebui înțeles ca un proces ce implică anumite conotații economice, instituționale, sociale și culturale.

În viziunea autorului, există două strategii – strategia globalizării și strategia glocalizării – din perspectiva cărora „putem analiza orice tentativă de penetrare a localului de către global” (p. 9).

Glocalizarea se datorează la Roșia Montană prezenței, cu intenții economice, a unei companii „cu pretenții globale”. E vorba de compania Roșia Montană Gold Corporation (RMGC), care în 2013 „a schimbat strategia de la una a glocalizării la una a globalizării, forțând mâna statului român în vederea unor legiferări favorabile, fapt care va duce la un eșec răsunător. A persistat în strategia globalizării o companie precum Chevron, cu gazele de șist, iar reacțiile localului au fost nu numai omniprezente, ci și violente pe alocuri” (p. 27).

În următorul capitol, *Roșia Montană în specificul Munților Apuseni*, asistăm la o actualizare în registru original a monografiei sociologice. În limbajul lui Dimitrie Gusti, Mihai Pascaru se oprește la trei „cadre” ale Roșiei Montane: cadrul geografic, cadrul istoric și cadrul etnologic, substituind abil conceptul gustian de „cadre” cu cel de „reper”.

Dacă prezentarea raportului globalizare-localism s-a făcut printr-un apel la rigoarea științifică, în descrierea geografică, istorică și etnologică discursul se distinge prin implicare emoțională, prin cordialitate, întrucât e redactat de un om al locului, de un veritabil sociolog și intelectual care a viețuit și viețuiește pentru a gândi și lămurii „matrici comunitare” din Munții Apuseni. Această parte a lucrării excelează prin prezentarea reperelor etnologice, a calendarului tradițional, a obiceiurilor, riturilor de trecere și credințelor, așa cum au fost ele conturate de către specialiștii în domeniu. Este amintită „credința în vâlve” (p. 41), ale cărei reminiscențe se mai fac încă simțite în zona investigată de autor.

În subcapitolul *Epoca de aur a autarhiei românești*, autorul urmărește să puncteze „localismul Munților Apuseni”, prin prezentarea cercetării sociologice de la Roșia Montană, coordonată de către sociologul Ion Aluș, „în anii optzeci ai secolului trecut, înainte de demararea lucrărilor la Combinatul Minier al Cuprului Roșia Poieni (CMCRP)”. Combinatul amintit, apreciază autorul, „era o investiție peste anvergura celei propuse acum de RMGC, dar reprezenta expresia directă a autarhiei comuniste, opusul globalizării care începuse deja să facă presiuni tot mai mari asupra unui sistem prin definiție închis, presiuni care în cele din urmă vor duce chiar la destructurarea sistemului” (p. 9–10).

De asemenea, sunt prezentate și rezultatele unor investigații din comuna Lupșa, având ca scop punerea bazelor unui proiect de „dezvoltare integrată a creșterii animalelor”, astfel încât crescătorul de vaci să nu mai fie văzut ca o „vacă de muls” de către procesatori. Dar, din păcate, acesta este un

fenomen atât de specific economiei pastorale românești. Prin urmare, pentru autor, problematizarea temei „vacii de muls” „poate avea și deschideri mai largi dacă luăm în calcul unele abordări ale raportului dintre globalizare și spațiile locale, singurele spații deținătoare sau producătoare de resurse care susțin și amplifică procesul globalizării” (p. 11). În vederea susținerii celor reținute anterior, sunt aduse în atenția cititorului și rezultatele unei cercetări calitative realizate la Roșia Montană de către studenții cu care profesorul Mihai Pascaru a colaborat de-a lungul anilor, în arealul Munților Apuseni.

Următorul capitol este dedicat prezentării proiectului RMGC, întrucât preocupările ce vizau economia agrară, creșterea animalelor, munca la pădure, valorificarea ciupercilor nu mai reprezentau soluții de viață adecvate pentru locuitorii din Roșia Montană, imediat după decăderea mineritului aflat în administrarea statului. Datorită acestui fapt, proiectul „Roșia Montană Gold Corporation”, ce promitea revitalizarea mineritului în zonă, a fost îmbrățișat de mulți localnici. Implementarea proiectului a adus cu sine atât beneficii, cât și controverse, a generat atitudini, temeri, dar și opțiuni, iar strămutarea, după cum putem observa în capitolul patru, a devenit o „strategie de viață” și a condus la apariția „cartierului strămutaților” din Alba Iulia. Iar experiența strămutării a fost „descrisă diferit de către cei care au trăit-o, uneori în termeni de experiență ușoară, chiar fără o semnificație anume, alteori ca o etapă în strategia adaptării, în funcție de o serie de date particulare ale cartierului, relevante adesea de cei intervievați” (p. 152).

E important să precizăm că, prin cercetarea sociologică a comunităților din Munții Apuseni – în acest caz Roșia Montană și satele învecinate –, Mihai Pascaru își dovedește originalitatea chiar prin această opțiune pentru arealul investigat, dar originalitatea de profunzime rezidă în utilizarea, în cadrul studierii satelor Corna și Bunta, a indicilor analitici pe care i-a construit cu migală în *Matricea comunitară* (2003): „cunoaștere (identificare), comunicare, acțiune comună”, indici care îi individualizează gândirea sociologică prin viabilitate, rafinament analitic, „matricea comunitară” primind calitatea de paradigmă sociologică originală.

În ultimul capitol, Mihai Pascaru pune în evidență unele „achiziții metodologice” folosite în desfășurarea cercetărilor ce vizau impactul proiectului RMGC asupra comunităților locale, dintre care amintim: „metodologia triangulației”, „definirea matricei grupale”, „metodologia restituirii rezultatelor”. În opinia autorului, „există posibilitatea ca anumite grupuri de poziție reale să fie analizate din perspectiva matricei grupale, deși dacă asemenea grupuri sunt de mărime mare, cercetările trebuie să se bazeze pe un design asemănător studiului matricei comunitare” (p. 178).

Prin lucrarea *Glocalizare românească*, sociologul Mihai Pascaru a dorit să aducă în atenția cititorilor și specialiștilor impactul comunitar al proiectului Roșia Montană Gold Corporation, care s-a centrat pe următoarele dimensiuni: „1) *localizarea globalului*, adică modul în care localul a reconfigurat globalul în cazul Roșia Montană; 2) *globalizarea localului*, adică felul în care globalul a schimbat localul în unele note esențiale; 3) *dinamica strategiilor* utilizate de către compania RMGC, ca vector al globalizării; 4) apariția unor *efecte perverse* la punctul de întâlnire dintre local și global în cazul RMGC” (p. 17).

Dar, indiferent cum se va soluționa proiectul RMGC, autorul este de părere că starea de incertitudine trebuie să înceteze să mai guverneze viața oamenilor din arealul investigat. Prin urmare, cartea semnalată de noi reprezintă o provocare pentru implicarea sociologiei în analiza problemelor sociale și economice cu care se confruntă societatea românească contemporană și care se înscriu în problematica mai largă a dezvoltării.

Florența Lozinsky

Constantin Schifirneț, *Românii, cum au fost și cum sunt*, București, Edit. Tritonic, 2013, 152 p. ISBN: 978-606-8536-91-0.

Preocupat în anii din urmă de problematica modernizării, aceea a societății românești în speță, profesorul și sociologul C. Schifirneț își „îmbunătățește” palmaresul științific pe acest teren cu o nouă contribuție. Ajuns în faza deplinei maturității științifice, C. Schifirneț are autoritatea necesară pentru a

aborda, în manieră eseistică, subiecte majore din gândirea românească, dar și unele teme actualitate, abordare materializată într-un ciclu de articole (24 titluri), publicate inițial în mediul virtual, pe blogul unui ziar, și grupate ulterior într-un volum, sub genericul *Românii, cum au fost și cum sunt*.

Abordarea „trecutului” de către C. Schifirneț este motivată de ideea, rezultată din studiile sale anterioare, că problemele sociale și economice ale prezentului sunt caracteristice întregii epoci moderne românești: „Situția României de astăzi are rădăcini adânci în începuturile istoriei noastre moderne” (p. 15). Astfel că, pentru elucidarea acestora, studiul operei și activității unor personalități și analiza unor idei „din trecut” în vederea decelării consecințelor acestora asupra procesului de modernizare nu pot fi, în opinia sa, decât benefice.

Seria personalităților care „au fost” și a căror gândire și operă este reprezentativă și pilduitoare pentru procesul de modernizare este deschisă de M. Eminescu (*Actualitatea lui Eminescu, Eminescu despre conduita românului modern*), considerat a fi „la ordinea zilei” (în expresia lui G. Călinescu!) („Parcurgând cele cinci volume de publicistică, rămâi cu impresia lecturii unor articole care ar fi apărut în ziarele de astăzi”, p. 16) prin analizele fundamentale, în opinia autorului (și nu numai!), pentru conturarea tabloului evoluției procesului de modernizare românească și, mai ales, pentru evidențierea „perenității” unor probleme sociale și economice care l-au însoțit. „Corupția, promovarea pe criterii clientelare de partid sau de grup, mediocritizarea în masă, dominarea spațiului public de formatori de opinie mincinoși și partizani, programe politice nerealiste, lipsa unui proiect de dezvoltare a țării, discrepanța dintre bogăția unui grup foarte restrâns și sărăcia cronică a majorității populației sunt fapte reale, remarcate cu acribie de către Eminescu, și, la distanță de mai bine de 140 de ani, le întâlnim aidoma în timpul nostru” (p. 16).

„Actualitatea” lui Eminescu se vedește și în ce privește analizele sale asupra poziției de inferioritate a României în raport cu țările europene dezvoltate după cucerirea independenței de stat din 1877, asemănătoare în multe privințe cu cea din actualul context internațional al europenizării și globalizării. Pornind de la ideea eminesciană privind inegalitatea acestor raporturi, autorul lansează ca temă colectivă de meditație întrebarea „dacă decizia de acceptare a aderării României la Uniunea Europeană a avut ca temei mai mult oportunitatea geopolitică decât funcționalitatea pe care ar fi trebuit să o demonstreze statul român, prin instituții și economie puternice, organizate după principii și standarde europene” (p. 18).

Dincolo însă de aceste analize „aplicate”, Eminescu este important, în opinia autorului, prin „direcțiile teoretice” pe care le-a elaborat și dezvoltat în scrierile sale – teoria societății organice, teoria golurilor, teoria păturii superpuse, teoria compensației muncii, teoria formelor fără fond –, considerate intrinseci „oricărui studiu al societății române moderne”. Astfel, prin teoria formelor fără fond, Eminescu a elaborat un „model teoretic de explicare a modernizării în cadrul național” (p. 19). Subliniind caracterul restrictiv al tezei privind existența unei civilizații moderne unice, difuzată dintr-un anumit centru, Eminescu considera că dezvoltarea și modernizarea unei societăți trebuie să fie în acord cu specificul național, ca evoluție firească a propriilor structuri și forme, aceste idei nefiind azi pe placul adeptilor „europenizării” și „globalizării” necondiționate!

Contemporan cu Eminescu, Titu Maiorescu (*Titu Maiorescu, destinul omului modern*) este considerat a fi o „personalitate emblematică” a epocii sale, una de profunde schimbări sociale și naționale, „care a dat expresie conduitei tipului burghez de producător, motor al dezvoltării societății moderne” (p. 27), (formarea unei clase de mijloc puternice fiind, de altfel, unul dintre dezideratele societății românești actuale!) și, în același timp, o „personalitate fondatoare a culturii române moderne”, care „a orientat cultura românească de la barbarie orientală și bizantinism către civilizația modernă națională și europeană” (p. 34).

Un alt nume de rezonanță în contextul ideilor și acțiunilor de modernizare a societății noastre este cel al lui Spiru Haret (*Centenar Spiru Haret*), autorul unor reforme de referință pentru școala românească: „Haret a elaborat un program de construcție instituțională pentru contextul românesc în care cultura și educația sunt factori importanți de modernizare a societății românești. Prin reformele sale, Spiru Haret a urmărit transformarea societății românești, predominant agrară și țărănești, într-o societate cu o organizare și administrație a instituțiilor după model european” (p. 36). Importantă, în acest context, ni se pare sublinierea autorului privind poziția de pe care a abordat Haret reforma,

aceea a specialistului, și nu a ministrului, a politicianului, C. Schifirneț sugerând ideea că o posibilă cauză a eșecului reformelor actuale ale educației este imixtiunea politicului în acest domeniu. O altă contribuție haretiană evidențiată de autorul volumului este cea privind rolul învățătorilor și preoților în acțiunea de dezvoltare rurală, posibila lor postură de „agenți reali ai modernizării” și de susținători ai emancipării economice și sociale a maselor țărănești. În domeniul educației, este reținută ideea acestuia că învățământul practic agricol poate contribui la îmbunătățirea hranei țăranului, prin introducerea în alimentația lui a unor elemente nutritive (*Școala și cartoful*). De asemenea, S. Haret este evidențiat, alături de A.D. Xenopol (*Lupta împotriva alcoolismului. Experiențe din trecut*), pentru implicarea în acțiunile de combatere a alcoolismului, unul dintre viciile care măcinau sănătatea maselor rurale, și nu numai, la sfârșitul secolului al XIX-lea. C. Schifirneț pune în discuție și o latură mai puțin cunoscută a activității reformatoare a lui S. Haret, cea privind reglementarea raporturilor dintre stat și Biserică (*O activitate mai puțin cunoscută a lui Spiru Haret: legiferarea treburilor bisericești*), subliniind ideea lui Haret că biserica trebuie privită ca o „instituție integrată în procesul de schimbare modernă” (p. 41).

Seria personalităților românești marcante prin prisma „modernității” lor este încheiată de Mihail Manoilescu, economistul de talie mondială (*Ideile lui Mihail Manoilescu ignorate în România, Biblie a industriașilor brazilieni*) ale cărui idei au fost ignorate în țară, datorită etichetei de fascism atașată concepției sale (care, în mod regretabil, constată C. Schifirneț, se menține și în prezent și este vehiculată chiar de către intelectualii tineri – *Să ne punem cenușă în cap?*), dar au fost bine primite și aplicate cu succes în afară („Manoilescu a creat o teorie unitară și originală cu privire la protecționism și schimburile internaționale, recunoscută rapid în mediile economice, politice și intelectuale internaționale”, p. 52). Ca și în cazul Haret, autorul evidențiază și preocuparea, mai puțin cunoscută și cercetată, a lui Manoilescu pentru „afirmarea și susținerea ideii ortodoxe”, culminând cu citorirea unei biserici într-o colonie minieră patronată de familia sa (*Mihail Manoilescu, savantul cititor de biserică*).

Secțiunea temelor asupra actualității, în care autorul încearcă să deslușească „cum sunt românii”, este deschisă de câteva eseuri consacrate intelectualității, categorie socială ai cărei reprezentanți sunt considerați a fi, în societățile est-europene mai cu seamă, „actori principali ai proceselor de modernizare”. Astfel, C. Schifirneț pune în discuție (*Supremația intelectualilor*), diferențele dintre statusul intelectualilor în societatea occidentală și al celor din societățile est-europene; sau, în cazul acestora din urmă, raportul lor cu celelalte elite – economice, financiare, politice; lipsa unor proiecte de dezvoltare proprii, în cazul elitei intelectuale autohtone. („...nu rezultă cu multă claritate pentru ce proiect de societate pledează intelectualii în spațiul public, fiindcă tendința lor generală este referirea la un model abstract al societății dintr-o anumită țară europeană occidentală sau la societatea românească interbelică” (p. 68); lipsa unei viziuni proprii asupra europenizării).

Semnalând existența unui „hiatus între clamarea europenismului, ca standard al intelectualilor, și europenizare ca proces de transformare structurală a societății românești integrată în U.E.” (p. 72) (*Intelectualii, atașați valorilor europene, dar nu și europenizării societății românești*), C. Schifirneț subliniază necesitatea elaborării unui proiect autohton de dezvoltare și de modernizare fundamentat pe analiza realităților sociale și economice, întreprindere dificilă în condițiile în care, observă el, nu fără temei, că „Obsesiile intelectualilor nu sunt problemele locale românești, ci aspirația lor de a fi recunoscuți în plan european și universal”, iar „resursele intelectuale ale societății românești (noile generații de intelectuali – s. n.) s-au îndreptat către spații europene dezvoltate, unde pot avea un nivel de viață ridicat și mai ales condiții de exercitare a profesiei” (p. 74). Pe de altă parte, intelectualității „locale” i se reproșează o anumită indiferență față de Uniunea Europeană, accentul pus în spațiul public pe dezbateri despre identitatea națională și mai puțin despre identitatea europeană a românilor (*Câți intelectuali români își asumă identitatea europeană?*). „Prin aderarea României la Uniunea Europeană, misiunea intelectualității de a justifica existența și continuitatea națională s-a încheiat”, afirmă fără echivoc autorul (p. 77).

Care sunt caracteristicile modernității și modernizării românești este întrebarea căreia C. Schifirneț încearcă să-i răspundă (în eseurile *Modernitatea tendențială, o modernitate fără oameni moderni; Despre români, fără calitățile și defectele lor; O cursă sisifică: ajungerea din urmă a țărilor dezvoltate; Ratarea bunăstării economice, eșecul elitelor politice românești dintotdeauna*). El consideră că:

a) în gândirea românească „nu au existat și nu există... proiecte (teoretice – s. n.) de modernizare, ci numai interpretări ale modernității, prin concepte și viziuni preluate din gândirea occidentală”, fapt explicabil, în parte, prin aceea că modernizarea românească s-a realizat „în contextul extinderii și acțiunii modelului apusean de schimbare socială în plan universal” (p. 82);

b) modernitatea societății românești a fost, mereu, una eminamente politică („...modernizarea României a fost înainte de toate una politică, din cauză că problema prioritară era una națională”, p. 98), problemele legate de dezvoltarea economică și socială având caracter subaltern pentru „actorii politici”, cărora nu li s-a reproșat atât „preluarea de forme moderne, ci nefolosirea lor pentru lichidarea subdezvoltării, în armonizarea progresului din planul politic cu cel din planul social și cel economic” (p. 100). Prin urmare, elitele politice de astăzi ar trebui să-și depășească propriile interese (exploatarea resurselor naționale în beneficiu propriu!) și „să aibă ca prioritate elaborarea de politici privind dezvoltarea economică și socială, generatoare de bunăstare economică pentru toate categoriile sociale” (p. 102).

c) modernitatea românească este una „mozaică”, un mixtum de elemente de premodernitate, modernitate și chiar postmodernitate: „Societatea românească nu se confruntă doar cu un proces de trecere de la o modernitate la alta, ci mai are încă de parcurs trecerea de la premodern la modern în paralel cu trecerea de la industrial la postindustrial” (p. 82).

d) modernitatea românească este o modernitate tendențială, caracterizată prin finalizarea parțială a acțiunilor și ideilor, precum și prin lipsa de continuitate în construcția instituțională, printr-o continuă reluare a schimbărilor în diferitele etape și regimuri politice succesive, ea fiind „mai mult o aspirație, un țel de atins, dar niciodată pe deplin realizat” (p. 81);

e) modernitatea românească nu poate fi pusă la îndoială, însă ea nu dispune încă de susținerea unei mase semnificative a populației, conduitele și mentalitățile cu adevărat moderne fiind deocamdată doar un apanaj al elitelor. „Modernitatea nu a pătruns până în profunzimea tuturor structurilor societății. Nu a devenit un modus vivendi pentru fiecare individ și pentru fiecare instituție sau grup social” (p. 84), această „întârziere” nefiind, în opinia autorului, datorată unei incapacități modernizatoare intrinseci poporului român.

Dispune societatea românească de capacitatea de a se „europeniza” și „occidentaliza”, de a recupera decalajele față de țările occidentale, se întreabă C. Schifirneț, răspunsul său la această întrebare fiind unul nuanțat. „Decalajele economice dintre țările Uniunii Europene nu vor dispărea, probabil se vor diminua (cel românesc având o determinare exogenă, spațiul geopolitic est-european nefiind, în opinia sa, propice unei „dezvoltări economice performante”)...Cu toate acestea, România are potențial în a recupera decalajele în alte domenii precum administrație, sistemul sanitar, infrastructură, agricultură, informatizare, educație și cercetare etc.” (p. 95), dacă și numai dacă va pune în aplicare politicile europene în aceste domenii.

Într-un alt grup de eseuri C. Schifirneț se oprește asupra unor „probleme” actuale ale modernității românești: impactul crizei demografice asupra politicilor de recrutare ale universităților occidentale și necesitatea implicării universităților românești în acțiuni de promovare a propriilor programe de studii și organizarea unui sistem coerent de recrutare a studenților din toate zonele lumii (*Universitatea și criza demografică*); fraudă intelectuală – obținerea unor diplome de studii pe căi ilicite și traficul cu acestea – un fenomen des întâlnit în perioada postdecembristă (*Traficul cu diplome, un pericol social*), reprezentând „un atentat la securitatea națională și europeană”: „frauda școlară proiectează, pe nedrept, imaginea unei Românie unde selecția și recrutarea profesională nu se fac pe criterii de performanță, și, în acest fel, este eclipsată meritocrația atât de necesară astăzi într-o țară europeană” (p. 122–123); apariția și proliferarea unui nou tip de analfabetism, cel funcțional, respectiv incapacitatea unor persoane care au urmat școala de a înțelege un text (*Un paradox: scăderea analfabetismului la începutul secolului al XX-lea, creșterea analfabetismului la începutul secolului al XXI-lea*); influența migrației externe pentru muncă asupra relațiilor intergeneraționale din familia românească contemporană (*Fără povești despre nepoți, părinți și bunici*); utilizarea incorectă a unor noțiuni în spațiul public (*Subcultura și incultura* – „subcultura este cultura unui grup – social, de vârstă, cultural, etnic – în cadrul culturii globale a societății. Subcultura apare ca urmare a diversității de valori, atitudini și comportamente în contexte sociale diferite”, p. 106); preluarea mecanică a unor

sintagme cu mare impact în societatea contemporană (Nu există rețele de socializare! – sensul corect al expresiei „social networks” este cel de „rețele sociale”, și nu „rețele de socializare”); confuzia între anumite cuvinte și expresii în limbajul curent (*Interacționez, nu socializez*).

Românii, cum au fost și cum sunt oferă cititorului o lectură plăcută și utilă, iar cercetătorului interesat de problematica dezbătută informații utile, dar și puncte de vedere ale autorului asupra proceselor de modernizare caracteristice societății românești. Deși nu este o lucrare propriu-zis științifică, volumul de eseuri publicat de către C. Schifirneț la Editura Tritonic (o editură „deschisă” cărții de sociologie!) este o apariție binevenită în literatura sociologică românească a domeniului.

Andrei Negru

Simion Bărnuțiu, *Metafizica*. Ediție îngrijită de Eugen S. Cucerzan și Ionuț C. Isac, după un manuscris inedit. Studiu introductiv și glosar de termeni de Eugen S. Cucerzan. Note de subsol și postfață de Ionuț C. Isac. Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2014, 175 p., ISBN 978-606-17-0614-3.

Cu fiecare nouă lucrare scoasă la lumina tiparului din manuscrisele lui Simion Bărnuțiu se mai ivește o „fereastră deschisă” spre *Opera omnia* a acestui însemnat gânditor și om politic român, asupra căreia s-au aplecat mai multe generații de exegeți, fără să-i poată, însă, epuiza, până azi, problematica, sursele de bază, locul și rolul în istoria filosofiei, a dreptului, a psihologiei, a pedagogiei și a altor discipline socio-umane românești. În pofida eforturilor depuse, cum remarcă editorul Ionuț C. Isac în *Postfață*, „cel puțin douăzeci de scrieri ale sale își așteaptă cercetătorii pentru publicarea în ediții critice – unica posibilitate de a se da seama de complexitatea și profunzimea operei marelui profesor ardelean, ideologul Revoluției române de la 1848–1949.” (p. 138) Cauzele acestei atât de târzii și de incomplete valorificări a operei bărnuteiene sunt de căutat în timp, apoi într-o tradiție științifică încheagată cu numeroase poticniri și dificultăți și, nu în cele din urmă, în tratamentul vitreg aplicat tuturor scrierilor mari ale cărturarilor Blajului, fie acestea istorice, filologice, literare, teologice, social-culturale, atât de urgisite numai datorită sistemului etimologic promovat în scriere, care a provocat valuri de adversități culturale în mai multe generații, cu obstaculări ideologice și confesionale atât de păgubitoare pentru imaginea „europeanului Bărnuțiu”, cum inspirat l-a numit D. D. Roșca. Dispersarea manuscriselor lui, păstrate la Blaj, la Alba-Iulia, la Cluj, la Iași și la București, dar mai ales pierderea probabil definitivă a unora în dezastrul produs, după 1948, Bibliotecii Arhiepiscopale a Bisericii Române Unite cu Roma s-a adăugat șirului de cauze ce întârzie încă o ediție critică unitară și completă, absolut necesară, așa cum nu avem, de fapt, nici pentru opera celui alt mare profesor blăjean, Timotei Cipariu.

Editorii acestui manuscris vin cu experiențe anterioare demne de toată considerația în studiul operei filosofice și sociologice a lui Bărnuțiu. Cel dintâi a făcut parte, ani în șir, din colectivul de filosofie al unei secții de cercetare a Filialei Cluj a Academiei Române, unde au fost abordate, de prin anii '60–'70, probleme legate de moștenirea filosofică și ideologică a Blajului (D. D. Roșca, George Em. Marica, József Hajós, Constantin Rusu, Eugen Cucerzan), cel de-al doilea impunându-se, în ultimii 15 ani, drept cel mai stăruitor și mai avizat exeget al operei lui Simion Bărnuțiu, cu vaste cunoștințe de istoria filosofiei europene și românești, evidențiate, de data aceasta, prin voluminosul aparat critic al *Metafizicii* cu peste 350 de referințe punctuale, exacte și de deschidere comparativă, dar, în special, prin ideile sintetizatoare din *Postfață* (p. 137–163), la care filosoful Ionuț Isac a ajuns după contribuții parțiale ce ar putea oricând constitui materia unui volum dedicat exclusiv cunoașterii și punerii în valoare a operei bărnuteiene.

Contextualizând istoric și ancorând critic această operă și privind-o din perspectiva „începuturilor filosofiei românești moderne, când pentru orice intelectual cu preocupări umaniste se puneau cu acuitate primordială problemele traducerii textelor celebre ale timpului, de largă răspândire europeană, precum și (în măsura posibilităților) a comentariului personal, respectiv a creării unei terminologii filosofice autohtone” (p. 138), cercetătorul Ionuț Isac reușește să dezvăluie universul de

gândire al profesorului de filosofie de la Blaj și de la Iași, cu ancorările sale neașteptat de solide și de aprofundate în filosofia antică și medievală, în gândirea europeană modernă, pe care le expunea magistral elevilor cursului superior al liceului și teologilor din Blaj, cu aceeași putere de comprehensiune culturală, cu aceeași pasiune ideatică și înzestrare raționalistă dovedite în *Discursul* rostit în 2/14 mai 1848 din amvonul Catedralei Blajului. Ionuț Isac a izbutit, prin editarea *Metafizicii*, să cântărească și să circumscrie evoluția spectaculoasă a acestor înzestrări după chemarea lui Bărnuțiu, în deceniul al șaselea al veacului XIX și în primii trei ani ai celui următor, la Iași, la Academia Mihăileană și apoi la Universitate, până la atingerea unei adevărate virtuozități profesionale. Necomplexați de dificultățile create de reminiscențele etimologice din terminologia bărnățiană și nici de pseudo-problema originalității lucrării, editorii scot la lumină un text important în devenirea vocabularului filosofic românesc, în procesul istoric de implementare a terminologiei de specialitate.

În editarea *Metafizicii* lui Bărnuțiu, Ionuț Isac vine după seria de restituiri începute, în mod semnificativ, de istoricul clujean Pompiliu Teodor și de filosoful Dumitru Ghișe, serie continuată de demersurile lui József Hajós, Iacob Mârza, Avram Andea, Ioan Chindriș ș.a. Cercetătorul Ionuț Isac a realizat stabilirea de text după manuscrisul ieșean 668V-54 (Biblioteca Centrală „Mihai Eminescu”), manuscris ce cuprindea ambele părți, „tăieri”, ale lucrării: „metafizica cea curată”, adică propriu-zisă, și „metafizica aplicată.”

După *Introducțiunea* în temă, configurată din trei paragrafe: *Conceptul Metafizicii*, *Diviziunea* și *Literatura metafizică*, partea I-a, intitulată *Metafizica curată*, sau *Ontologie*, are cea mai mare întindere în lucrare, fiind rânduită în trei capitole: 1. *Analitica sensului*, 2. *Analitica înțelesului* și 3. *Analitica rațiunii*, distribuite în nu mai puțin de 79 de paragrafe, riguros grupate, la rândul lor, într-o logică constructivă asupra căreia Bărnuțiu trebuie să fi stăruit mult în cele două etape ale profesoratului său, la Blaj în anii '30-'40, apoi la Iași, după 1852.

În special cuprinsul capitolelor 2 și 3 suscită interes prin grupările ample de paragrafe: *Despre conceptele transcendente* (21–44), *Despre judeciile transcendente* (45–58), unde „dincolo de economia internă a discursului filosofic,” în care se resimte apăsarea sistemului metafizicii kantiene, cu dificultățile firești de înțelegere, e tot mai vizibilă tendința lui Bărnuțiu, urmându-i lui Krug, de a explicita, de a îmbrăca în „veșmânt popular” filosofia, desigur din superioare necesități pedagogice. În cel de-al treilea capitol, *Analitica rațiunii*, după șase paragrafe introductive 59–64, unde insistă asupra conceptului de „necondiționat” sau „absolut” și asupra celui de „idee originală a rațiunii”, discursul se extinde asupra a „trei idei principale ale rațiunii: *Despre ideea psihologică* (65–69: dezvoltarea acesteia, substanțialitatea sufletului, relațiunea sufletului și a corpului, nemurirea sufletului, pneumatologie); *Despre ideea cosmologică* (70–75: dezvoltarea acesteia, cantitatea mundului, calitatea mundului, relațiunea mundului, modalitatea mundului, mundul considerat ca natură); *Despre ideea teologică* (76–83: dezvoltarea acesteia, argumentele pentru existența lui Dumnezeu, argumentul ontologic, argumentul cosmologic, argumentul teleologic, argumentul istoric, argumentul supranatural, concluziune).”

Pentru această primă parte a manuscrisului de la Iași, cercetătorul Ionuț Isac a căutat, atât în vastul aparat referențial infrapaginal, cât și în *Postfață*, ample raportări la versiunea mai veche a cursului ținut de Bărnuțiu la Blaj, diferențele dintre cele două ținând de număratoarea paragrafelor, de dimensiunile și volumul propriu-zis de informație și, desigur, de terminologia filosofică.

Partea a II-a a manuscrisului de la Iași, dedicată *Metafizicii aplicate*, este mult mai concentrată, după paragrafele introductive 84–86, împărțirea se face în trei capitole: 1. *Hilologie metafizică*, însumând 28 de paragrafe (87–115); 2. *Organologie metafizică*, cu 7 paragrafe (116–122) și 3. *Teleologie metafizică*, cu doar 5 paragrafe, conținutul acesteia purtând asupra conceptelor teoretice privind materia, mișcarea, determinabilitatea mișcării, puterea materiei, formele și gradele ei, omul ca ființă organică, finalitatea ființelor organice, finalitatea a toată natura, destinația naturală a omului etc. De altfel, ca și în celebrul său *Discurs*, ceea ce uimea în cursurile sale rămase în manuscris atât de multă vreme a fost inegalabila forță expresivă a expunerilor sale, de unde probabil enorma sa popularitate în epocă.

Prefațatorul acestei ediții, cercetătorul Eugen Cucerzan, reproduce un fragment semnificativ despre influența irezistibilă a lui Bărnuțiu asupra tineretului din Iași, pasaj desprins din *Amintiri de la*

„*Junimea*” din Iași, a lui G. Panu: „Simeon Bărnuțiu avea o influență așa de irezistibilă asupra studenților și elevilor lui încât îi ipnotizase; le inoculase în cap fanatismul ideilor lui; vorbeau ca dânsul, se îmbrăcau ca dânsul, mergeau ca dânsul [...] Trebuie să te duci cu mintea în timpurile vechi, până la Socrate sau la filosofii stoici, cum a fost Epictet, sau la Isus Hristos, pentru ca să întâlnești un devotament așa de nemărginit și necondiționat pentru un învățător” (p. 7)

Impresionant este, în ediția aceasta, aparatul critic alcătuit de Ionuț Isac, care-i deschide celui mai tânăr editor perspectiva altor noi studii asupra operei lui Bărnuțiu, dar mai ales a unei ediții integrale a filosofiei învățatului român.

Cercetările „sursologice”, începute de întâiul exeget serios al lui Simion Bărnuțiu, anume de G. Bogdan-Duică, și continuate cu perseverență de următoarele trei-patru generații la Blaj, Cluj, Alba Iulia, au dezvăluit principalele „izvoare” sau „fântâni” ce i-au servit filosofului și ideologului din Blaj în cursurile sale. Cu înțelegerea cuvenită în problema originalității, fără iluzionări și false rețineri s-a demonstrat că autorul german din care a tradus și după care și-a ținut cursurile Simion Bărnuțiu a fost discipolul lui Immanuel Kant, W. T. Krug, cu cele câteva lucrări prin care a impus ceea ce Ionuț Isac numește *sintetismul krugian*. Ce surprize mai pot oferi manuscrisele lui Simion Bărnuțiu la 150 de ani după dispariția învățatului blăjean și ieșean e greu de întrevăzut. Meritul celor doi editori rămâne incontestabil, iar lucrarea intră în seria viitoare a operelor complete, așa cum le-a visat Petre Pandrea în urmă cu opt decenii.

Codruța Cuceu